

zalás) eredménye a *vázlatrajz*. Ez pedig nem más, mint egy „házilag készült” ábra. Ennek a vázlatrajznak (ábrának) vannak funkciói. A rajzolásnak értéke – bár lehetnek külön didaktikai, sőt nevelési funkciói is –, ebben az eredményben, az adott pedagógiai szituációhoz legjobban alkalmazkodó „szemléltető rajz”-ban jelentkezik.

Szerencsére egyre több általános iskolában jelenik meg egy technikai megoldásában új, „korszerű” segédeszköz, az *írásvetítő*. Ennek az ügyes eszköznek – a földrajzoktatás szempontjából – éppen az a legelhanyagolhatóbb képessége, hogy írást vetít. Ez ugyan kezdetben felkelti a tanulók érdeklődését, figyelmét a földrajzi tartalom iránt is, – de évek alatt ugyanolyan megszokottá válik, mint a táblára írott szöveg. Módszertani szempontból az írásvetítő „írása” semmivel sem több, hatékonnyabb, mint a táblára írott szövegé. Az írásvetítő fontossága a rajzok készítésében, vetítésében rejlik, főleg pedig abban a tulajdonságában, hogy az előre elkészített rajzi elemek egymásra helyezhetők, összerúghatók, tehát a kivetített ábrák fejleszthetők, kombinálhatók. Így a változások szélesebb köre és újszerű érzékeltetése válik lehetővé. Ez azonban már a szemléltető rajzok (ábrák) tervezésének és technikai kivitelezésének területére vezet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Balogh Béla András: A táblai vázlatrajz funkciója és helye a mai középiskolai földrajzoktatásunkban. (Földrajztanítás. XI. évf. 1. sz.)
- N. N. Baranszkij: A gazdasági földrajz tanításának módszertana. (Bp., 1955.)
- L. B. Ityelszon: A középfokú szakoktatás metodikája. (Bp., 1967.)
- Dr. Köves József: A földrajz tanítása. (Bp., 1972.)
- Dr. Köves József: Igényli-e a mai középiskolai földrajzoktatás a táblai vázlatot? (Földrajztanítás. XI. évf. 2. sz.)
- Dr. Méző József: A rajzolás szerepe a korszerű középiskolai földrajzoktatásban. (Földrajztanítás. XI. évf. 2. sz.)
- Németh István–Udvarhelyi: Szemléltető rajzok a földrajzórán. (Bp., 1952.)
- Olcsay-Kiss László: Néhány megjegyzés Balogh Béla András cikkéhez. (Földrajztanítás. XI. évf. 3. sz.)
- Dr. Tóth Aurél: A rajzolás korszerű alkalmazása a középiskolai földrajzoktatásban. (Földrajztanítás. XI. évf. 4–5. sz.)
- Dr. Udvarhelyi Károly: Szemléltető rajzok a földrajzórán. (Bp., 1961.)
- Dr. Udvarhelyi Károly: Mit rajzoljunk a földrajzi órán? (Debrecen–Szeged, 1948.)
- Dr. Udvarhelyi Károly: A földrajzoktatás módszertana. (Bp., 1967.)
- Az általános iskola földrajz tankönyvei és munkafüzetei.

BALTÁSI JUDIT-DR. BELLYEI LÁSZLÓ
Kaposvár, Tanítóképző Intézet

Komplex elemek és differenciált munkáltatás egy anyanyelvi kísérleti órán

1.

A gyakorló ált. iskola 2. b. osztályában egy kísérleti órát tartottunk december elején. Az alábbiakban szeretnénk tapasztalatainkat elmondani, és elemezni a tanítási órát az anyanyelvi nevelés korszerűsítésének a szemszögéből.

Komplex anyanyelvi kísérletünk tervezésének megfelelően a 2. osztályban egységes „anyanyelv”-i elnevezésű tantárgyunk van, a hagyományos olvasás, írás, nyelvtan–helyesírás helyett. Ennek a komplex anyanyelvi tárgynak az értelmét abban látjuk, hogy az anyanyelvi nevelés céljai a tantárgyi szemlélet miatt nem szenvednek csorbát. Az oktatás folyamán az alapvető anyanyelvi képességek fejlesztése arányos hangsúlyt kap. Ezek a képességek az olvasási készség, íráskészség, szóbeli és írásbeli kifejezőképesség. Ez utóbbiak rendszeres alapozása az iskolák gyakorlatában éppen a tantárgyi szemlélet miatt kerül háttérbe.

Mivel az alsó tagozat elsőrendű feladatának tekintjük az anyanyelvi képességek fejlesztését, keressük azokat a foglalkozási formákat, amelyek munkáltató, cselekedtető jellegűek, és amelyek biztosítani tudják a tanulók kreativitásának az érvényesülését. A másik célunk pedig az, hogy a frontális foglalkozásokkal kombináltan a differenciált munkaformáknak olyan rendszerét építsük ki, amely a tanulók egyéni képességei és teljesítményei közötti különbségeket szabályozza, közös színvonalra hozza, másrészt elsősorban a képességek fejlesztésében tartósan vagy átmenetileg lemaradó tanulóknak segítséget nyújt.

2.

A tanítási óra első egysége frontális osztálymunka volt. Időtartama: 5 perc. Ennek az ellenőrző résznek a didaktikai feladata kettős: egyrészt élménynyújtás versolvasással, másrészt nyelvtani–helyesírási felismerési gyakorlat. A tanító Verseghy Erzsébet „Tavaszi szél” című kötetéből felolvassa a „Sár” című verset, Kétszer is felolvassa, hogy a tanulók jól megfigyelhessék, és reagálhassanak rá. A tanulók aztán elmondják, hogy miről szól a vers; és kiemelik a szövegből az „ó”-végű szavakat. Azt is elmondják, hogy ezeknek a szavaknak a végén hosszú „ó” van.

Ezután következett a tanítási óra fő része, amire a tanító 30 percet irányozott elő: a differenciált osztálymunka. Ennek megfelelően az osztály tanulóit három csoportra osztotta az előző tanítási órák teljesítményei alapján.

3.

Az A. csoportba 8 tanuló került. Közülük az egyiket a tanító csoportvezetőnek jelölte ki. Neki adta oda a „Minden napra egy mese” című kötetet (Móra Kiadó), azzal az utasítással, hogy az osztályterem sarkában halkán olvassa fel társainak „A róka mint pásztor” című mesét. Ugyancsak a csoportvezetőnek a feladata, hogy a kapott 8 feladatot a mese elolvasása után szétossza tanuló társai között. Ezek a feladatok külön papírokra vannak írva, és így hangzanak:

1. Keresd meg az Ablak-Zsiráf lexikonban a „pásztor” szót! Készülj fel a folyékony olvasására!
2. Készülj fel a mesélésre! (Az olvasott mese elmondására.)
3. Írd le az olvasásfüzetbe a mese szereplőit! Kinek adnád a szerepeket? Osztálytársaid közül válassz, írd le a nevüket!
4. Adj új címet a mesének! Írd le az olvasásfüzetedbe! (Adhatsz több címet is. Próbáld néhány mondattal indokolni!)
5. Mit tettél volna a róka helyében te? – Mondd majd el!
6. Leírtam a mese vázlatát, de a vázlatpontok összekeveredtek. Írd le helyes sorrendben az olvasásfüzetedbe!
– A róka becsapta. – Az asszony pásztorra keresett. – Felfogta a rókát.
7. Szerinted mi a pásztor legfontosabb tulajdonsága az alábbiak közül? Írd le a legfontosabbat a füzetedbe! Próbáld indokolni!
– Jól tud hívogatni (jó hívogató). – Jól tud állatot őrizni (jó őrző). – Jól tud főzni (jó főző).
8. Milyen állatokat kellett őrizni a rókának? Írd le a füzetedbe egymás alá!
Keresd ki az Ablak-Zsiráf lexikonból a „pásztor” szót!
Másold le innen az állatok neve mellé, hogy mi a neve az őrzőjüknek!

A B. csoport 9 főből áll. Ezek a tanulók egyénileg dolgoztak. Munkájuk célja a fogalmazástani előkészítése volt. Mégpedig olyan értelemben, hogy már a 2. osztályban próbálkozzanak meg a tanulók az önálló írásbeli közléssel. Ennek a csoportnak a nyelvtankönyv 12. oldalát kellett felütnie. Ott találunk három képet. Feladatuk, hogy a képeket egy ideig nézegetsék, majd a képek segítségével próbáljanak meg egy kis mesét vagy történetet kitalálni. További utasításuk az, hogy úgy írják le a kitalált mesét, hogy azt a kicsi gyerekeknek fel is tudják olvasni. A mesének címet is kell adniuk. Három tanuló – nyilván a csoportban a leg-

gyengébbek – papírcsikon segítő kérdéseket is kap. Ezek: 1. Hogyan került a kamrába a kiscigér? 2. Mi történt azután?

A C. csoport az olvasás feladattömbjéből kapja feladatát. A 20. oldalon a 2-es és 4-es feladatot kell megoldaniuk. Akinek lesz rá ideje, az megoldhatja még az 1-es és 3-as feladatot is.

A feladatok kiosztása után a tanulók önállóan dolgoztak. A tanító állandóan figyelemmel kísérte munkájukat, és kisebb segítséget adott azoknak, akiknek menet közben nehézségei voltak. A segítségadás azonban nem terjedt ki a tartalmi megoldásokra. Csupán technikai segítséget kaptak: a feladatok értelmezésében.

4.

A végzett munka ellenőrzése – a rendelkezésre álló időtől függően – legalább részben frontálisan történt. A tanító a bemutatott teljesítményeket egy-két mondatral értékelt, és egyben utalt rá, hogy a differenciált munkák teljes értékelése, elemzése – különösen az írásbeli munkák átnézése után – a következő órán vagy órákon történik meg.

A tanító először a C. csoport munkáját nézte meg. A feladatlapok megoldásait globálisan ellenőrizte. Név szerint említette azokat a tanulókat, akik az 1-es és 3-as feladatot is megoldották. A második feladat megoldásaként a tanulók a köpülő képét összekötötték a „köpül” szóval. (Ugyanis a táblán láthatták a köpülő készülék rajzos vázlatát, és két csoportban ezeket a szavakat: hívogat, csalogat, köpül, tudakol, birka, ordas.) Az itt megadott szavakkal mondatokat alkottak, és közülük néhányat felolvastak. (Ebben a kísérleti osztályban a tanulók már az 1. osztályban megtanultak különbséget tenni a cselekvést jelentő szavak között, és azok között, amelyek valakinek vagy valaminek a nevét jelentik. Így a mondatalkotás tudatosságát gyakorolhatták: cselekvést jelentő szó mellé valakinek vagy valaminek a neve kell stb. – Az „ordas” szót pedig a népmesék szókincséből ismerik, és megfelelőképpen értelmezték.)

Egyébként itt jegyezzük meg, hogy a feladatlapos gyakorlatokat csaknem minden olvasásórán alkalmazzuk. De arra vigyázunk, hogy a tanulók csoportjai váltakozva kapják ezeket a feladatokat. Tehát egy-egy tanuló feladatlapos gyakorlatokat minden második vagy harmadik órán végez.

A B. és A. csoport munkájának ellenőrzése frontális foglalkoztatással történik az óra utolsó 10 percében. A B. csoportból öt kis fogalmazást olvasnak fel a tanulók. Köztük van az a három, aki segítő kérdéseket kapott. Közben az egész osztály kinyitotta a nyelvtankönyvet a 12. oldalon. Nézik a képet, és hallgatják a kép alapján írt fogalmazásokat. Minden felolvasott munkát a tanító egy-egy mondatban röviden értékeli.

5.

Az alábbiakban közöljük a felolvasott fogalmazásokat a tanulói füzetek helyesírási hibáival együtt.

A segítő kérdéseket kapott három tanuló írása:

1. tanuló: A nyalák cica

Egyszer volt egy kiscica. Látott egy egeret utánafutott. Az egér besurant a kamrába. A kiscica megakartakeresni. Megis találta az egeret és megette az egeret. Azután vizsament a házba.

2. tanuló: Cili és a kiscigér

Cili benézett az ajtón és mitlátott egy kiscigért. No azt gondolta hogy megfogja, és megakarta fogni a kiscigért. A kiscigér megjedtt és elfutott.

3. tanuló: A falánk cica

Cili cica egy napon nagyon éhes lett. Cili óda ment a gazdájához és kért tejet. Azonban nemvolt tej a háznál.

Cili cicának a gazdája ezt mondta:

Várj egy kicsit és el ment a boltba. De cili türelmetlen volt. El ment egerészni. De hogy össze ne keverjem szavaimat cili halánk volt. Talált is egeret a kamrában. Meg akarta fogni.

De nem sikerült mérgeesen el ment.

Amint látjuk, a három tanuló közül az első kettő ragaszkodott a képen látottakhoz. Megfigyelhető, hogy a tanulók a cselekmény végső mozzanatát különféleképpen értelmezték. Az első szerint a kiscica megette az egeret. Objektíve ez a legvalószínűbb a képek alapján, mert a

kamrában ülő cica a képen igen megelégedett képet vág. A másik két tanuló szubjektíve értelmezte a cselekmény végét: szerintük az egér elmenekült a cica elől. Sőt, a 3. tanuló a megelégedett képű cicáról azt írja, hogy „mérgeessen” (helyesírási hibával írva!) ment el.

A 3. tanuló ezenkívül egész kis önálló mesét kerekített a képekhez. Erdekesen szötte bele mesélésébe a népmesei „hogY össze ne keverjem szavaimat” szókapcsolatot. Bár vitatkozni lehetne arról, hogy itt teljesen helyénvaló-e ez a stíláriis elem, (a népmesékben többágú, bonyolult cselekmények szerkezetének tisztázására szolgál!), mégis elfogadnám, mert a cselekmény motívációs elemeit kapcsolja össze.

Szóhasználat és stílus szempontjából az 1. tanuló tévesen ismeri a „nyalánk” („nyalák”) szó hangösszetételét. Egyébként a tanulók fogalom- és szóhasználat a tartalomnak megfelelően adekvát. Ezenkívül közös hibájuk, hogy hajlamosak a szóismétlésre.

Az alábbiakban még három jól sikerült írásbeli munkát közlünk:

4. tanuló: Egér

A kamrában szalonna volt. Az egér besurrant. A macska megérezte. Megakarta fogni, de nem sikerült. Bosszúsán elment.

5. tanuló: Cili egerészik

Egyik nap besompojgott a kamrába Cili. Egyszer csak megpillant egy egeret. Hopp, megvan! Nincs. Még egyszer meg próbálta. Nem sikerült. Tízetszerre sikerült. Hípp-hípp, már meg is ette.

6. tanuló: Cili és Cin-cin

Bözi néni kamrája tele volt mindenféle jóval. Volt ott sajt, tej, lekvár. Cin-cin a kiséger megtalálta a sajtot. Elkezdte majszolni. Cili közbe odaért. Ő meg a tej szagot érezte meg. De amint elkezdené nyalni a tejet, észrevette Cin-cint.

A kiséger menten elugrot, de a (kiséger) kicsit ugrott és így a cica meg fogta. Örült Cili, hogy fogott egy egeret.

Ezek közül a 4. számú fogalmazás igen tömör, az 5. számú bősegesen terjedelmes, de nem bőbeszédű, mert következetesen kerekíti ki a mese cselekményét. Az 5. számú tanuló a nyújtott képi anyag értelmezésében objektívebb, mint a másik kettő, akik figyelmen kívül hagyták a cica megelégedett képét, és szubjektíve úgy fejezték be a mesét, hogy a cica nem tudta megfogni az egeret.

Ennek a B. csoportnak a gyakorlata egyben példa arra, hogy már a 2. osztályban is milyen önállóan tud megnyilvánulni a tanulók egyénisége írásbeli közlésükben, ha nem blokkoljuk le alkotó kedvüket túlságosan bő és szájbarágó előkészítéssel.

A tanítási órából még maradt idő arra, hogy az A. csoport feladatmegoldásait is frontálisan ellenőrizzük. Míg a B. és C. csoport halkán dolgozott, az A. csoport vezetője a mesét halkán felolvasta társainak. Ezzel gyakorolta az olvasás kommunikációs funkcióját. Utána a tanulók elszédedtek. Ki-ki visszaült a helyére. A kapott feladatokat egyéni munkával oldották meg. A csoportvezetőn kívül az egyik tanuló ugyancsak az olvasás kommunikációs funkcióját gyakorolta: fel kellett olvasnia az Ablak-Zsiráf lexikonból a „pásztor” szó értelmezését.

Az a tanuló, akinek a mesét szóban kellett elmesélnie, szabatosan, értelmesen mondta el a cselekményt teljes egészében. Szóbeli beszámolóját magnóra vettük. Közléséről itt kénytelenek vagyunk lemondani. Hasonló feladatokat az osztály tanulói többször oldanak meg: az írásbeli közléssel párhuzamosan arányosan és tervszerűen gyakoroltatjuk a szóbeli közlést is. A lényeg az, hogy a tanulókat ilyen feladat megoldásakor is kommunikációs kényszerhelyzethez állítsuk, amikor az osztályközösség előtt kell szóbeli közlésüket előadni.

Ez az elemzés nem megy azon túl, hogy bemutassa, mi történt a tanítási óra 45 percén kívül. Ugyanis az „anyanyelv” elnevezésű tantárgy órái láncolatszerűen épülnek egymásba aszerint, hogy az anyanyelvi nevelés alapvető komponensei milyen hangsúlyt kapnak egy-egy alkalommal. Ezért minden tanítási órának hosszú előzménye, előzetes tervezési folyamata van, és természetesen az elkezdett oktatási folyamat a következő órákon is folytatódik. Általában két-két tanítási óra képez egy komplex egységet. Ennek fejtegetése azonban már túlmutat ezen az óraelemzésen.

Egyébként is beszámolóinkban nem tudtuk a tanítási óra minden mozzanatát bemutatni. Ez nem is volt célunk. Bemutatásunk és elemzésünk kettős célt követett. Egyrészt dokumentálni akartuk, hogy komplex anyanyelvi kísérletünk célját, az anyanyelvi nevelés képességfejlesztő funkcióját hogyan tudjuk egy adott tanítási órában tükrözteni. Másrészt a tanulók foglalkoztatásának differenciált munkáltató formáiról akartunk példát adni. Arról, hogy az így megszervezett differenciált foglalkoztatás hogyan ad módot a tanulók egyéni képességeinek a kibontakoztatásra, és hogyan segíti elő – konkrétan az anyanyelvi nevelés alsó tagozatos feladatrendszerében – a variációk sokaságával az anyanyelvi képességek alapozását.